

بررسی جامعه‌شناسی اعتیاد

در ایران

با تأکید بر اعتیاد زنان

پروانه بیاتی

آتوسا محمدی مزینانی

سیاوش شهریور

استاداری تهران
معاونت سیاسی
دفتر امور اجتماعی و فرهنگ

انتشارات اطلاعات
تهران - ۱۳۹۶

سرشناسه: عنوان و نام پدیدآور: بیاتی، پروانه، ۱۳۵۷-
 بررسی جامعه‌شناسی اعتیاد در ایران با تأکید بر اعتیاد زنان / پروانه بیاتی، آتوسا محمدی‌مزینانی،
 سیاوش شهرپور؛ [برای] استانداری تهران معاونت سیاسی دفتر امور اجتماعی و فرهنگ
 تهران: اطلاعات، ۱۳۹۶
 مشخصات نشر: مشخصات ظاهری: ۲۳۲ ص.: جدول، نمودار
 شابک: 978-600-435-070-9

وضعیت فهرت‌نویسی: فیا
 یادداشت: کتابنامه
 موضوع: اعتیاد - ایران - جنبه‌های اجتماعی
 موضوع: Drug addiction - Iran - Social aspects
 موضوع: مواد مخدر - ایران - جنبه‌های اجتماعی
 موضوع: Narcotics - Iran - Social aspects
 موضوع: زنان معتاد
 موضوع: Women drug addicts
 موضوع: زنان معتاد - ایران - نمونه پژوهی
 موضوع: Women drug addicts - Iran - Case studies
 موضوع: اعتیاد - سبب‌شناسی
 موضوع: Drug addiction - Etiology
 موضوع: معتادین - مواد مخدر
 موضوع: Drug Addict
 موضوع: معتادین - مزینانی آتوسا، ۱۳۵۱-
 موضوع: شهرپور، سیاوش، ۱۳۴۰-
 موضوع: مؤسسه اطلاعات
 موضوع: استانداری تهران - دفتر امور اجتماعی و فرهنگ
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ ب۹ الف/۸۴۰/۲۷
 رده‌بندی دیویی: ۳۶۲/۲۹۳۰۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۴۴۳۳۰

استانداری تهران
 معاونت سیاسی

دفتر امور اجتماعی و فرهنگ

انتشارات اطلاعات
 تهران: خیابان میرداماد، خیابان نفت جنوبی، روزنامه اطلاعات، شماره پستی ۱۵۴۹۹۵۳۱۱
 تلفن: ۲۹۹۹۳۴۵۵-۶۰
 تلفن دفتر توزیع و فروش: ۲۹۹۹۳۴۴۲
 فروشگاه مرکزی: بزرگراه حقانی، روبروی ایستگاه مترو، ساختمان روزنامه اطلاعات، تلفن: ۲۹۹۹۳۴۸۶
 فروشگاه شماره (۱): خیابان انقلاب اسلامی، روبروی دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۳۴

پژوهی جامعه‌شناسی اعتیاد در ایران

نوشته پروانه بیاتی - آتوسا محمدی‌مزینانی - سیاوش شهرپور

حروف نگار: زهره حلوائی
 حروف نگاری، چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات
 طراح جلد: رضا گنجی
 چاپ اول: ۱۳۹۶
 شماره گان: ۱۵۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹ - ۰۷۰ - ۴۳۵ - ۶۰۰ - ۹۷۸

ISBN: 978-600-435-070-9
 Printed in Iran
 همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

۱۱	قدردانی
۱۳	مقدمه
۱۷	فصل اول / مفاهیم و پیشینه
۱۷	اعتیاد
۱۸	تمایز مصرف از سوء مصرف مواد مخدر
۱۹	تمایز سوء مصرف از اعتیاد یا وابستگی
۱۹	مواد مخدر
۲۰	بیماری‌های جسمی و گرایش به مصرف مواد مخدر
۲۱	مشکلات جنسی و مصرف مواد مخدر
۲۱	آسیب‌شناسی اجتماعی
۲۲	کجروی رفتاری
۲۳	نگرش به اعتیاد به عنوان یک عمل خلاف اخلاق
۲۴	نگرش به اعتیاد به عنوان بیماری
۲۵	پیشینه سوء مصرف مواد مخدر
۳۱	فصل دوم / تاریخچه
۳۱	تاریخچه استعمال مواد مخدر در جهان
۳۳	تاریخچه اعتیاد در ایران

۳۶	تحقیقات انجام گرفته درباره اعتیاد در ایران
۴۲	تحقیقات خارجی انجام شده درباره مواد مخدر
۴۵	فصل سوم / نظریه‌های مرتبط با اعتیاد
۴۵	پیشینه مربوط به آسیب‌شناسی اعتیاد
۴۶	نظریه آنومی اجتماعی دورکیم
۴۷	نظریه سازگاری مرتن
۴۸	نظریه کنترل
۵۰	نظریه فشار آگینو
۵۱	نظریه پیوند افتراقی سادرلند
۵۱	نظریه پذیرش افتراقی تلیزر
۵۲	نظریه برجسته‌سازی
۵۳	نظریه بوم‌شناختی
۵۴	رویکرد تضاد
۵۵	نظریه ساختاری-ادغامی کالوین پاولو
۵۶	نظریه کنترل قدرت هاگان
۵۷	نظریه فمینیستی
۵۷	فمینیسم لیبرال
۵۷	فمینیسم مارکسیست
۵۸	مدل‌های نظریه خانواده
۵۹	مدل زیست، روان، اجتماعی
۶۰	فرضیه دروازه
۶۳	فصل چهارم / عوامل مؤثر در گرایش به اعتیاد
۶۳	مقدمه
۶۴	عوامل فردی دخیل بر استعمال مواد مخدر
۶۴	سن مصرف‌کننده و میزان مصرف مواد
۶۶	نقش دوسویه اوقات فراغت در سوء مصرف مواد مخدر
۶۷	عوامل خانوادگی دخیل بر استعمال مواد مخدر

۶۷	انسجام خانوادگی
۶۸	خانواده آشفته و ازهم گسیخته
۶۹	الگوهای نامتعادل خانوادگی
۷۰	اعتیاد والدین
۷۲	اعتیاد والدین و کودک آزاری
۷۳	بی سواد و والدین
۷۵	عوامل اجتماعی دخیل بر استعمال مواد مخدر
۷۵	معاش با دوستان معتاد و منحرف
۷۶	ارزانی در دسترس بودن مواد مخدر
۷۷	علل شغلی اعتیاد
۷۸	سطح تحصیلات و مصرف مواد
۷۹	نژاد و قومیت
۷۹	عوارض اجتماعی گرایش به اعتیاد
۸۰	عوامل اقتصادی گرایش به اعتیاد
۸۰	فقر
۸۲	رفاه اقتصادی
۸۳	نهادهای سازمانهای اجتماعی
۸۴	نابرابری در طبقات اجتماعی - اقتصادی
۸۵	عدم دسترسی به نهادهای خدماتی، حمایتی، مشاوره‌ای و درمانی
۸۵	مهاجرت و گرایش به اعتیاد
۸۵	بلایا و گرایش به اعتیاد
۸۶	جنگ و بحران اقتصادی و گرایش به اعتیاد
۸۹	فصل پنجم / فرهنگ
۸۹	بحث فرهنگی اعتیاد
۹۰	پیروی از مد
۹۱	نقش رسانه‌های گروهی در انتقال فرهنگ
۹۲	نظریات خرده فرهنگی

۹۲	نظریه خرده فرهنگ بزهکار
۹۴	خرده فرهنگ جوانی
۹۵	نظریه خرده فرهنگ‌های مواد مخدر
۹۶	نظریه انتقال فرهنگی
۹۷	نظریه مکتب محیط اجتماعی - فرهنگی
۹۷	تئوری‌های فرهنگی - اجتماعی
۹۸	قومیت و فرهنگ
۱۰۳	فصل سوم / ر جوان، جوان و اعتیاد
۱۰۳	خوارنت‌های دوران کودکی و تشدید اعتیاد در افراد بزرگسال
۱۰۳	ویژگی‌های دوران نوجوانی
۱۰۴	۱- نوجوان در بحران هویت
۱۰۴	۲- گسست اخلاقی و اخلاقی
۱۰۵	۳- گرایش به همدمی
۱۰۶	۴- والدین و نوجوانان
۱۰۸	تأثیر گروه همسالان در مصرف مواد مخدر در نوجوانان
۱۰۹	نگرش مثبت نسبت به اعتیاد در جوانان و نوجوانان
۱۱۲	علل گرایش به اعتیاد در بین دانشجویان
۱۱۷	فصل هفتم / زنان و مواد مخدر
۱۱۷	جامعه‌پذیری جنسیت
۱۱۹	تفاوت‌های الگوی آشنا شدن با مواد در زنان و مردان
۱۲۰	سلامت و اعتیاد زنان
۱۲۳	آسیب‌پذیری به صدمات مرتبط با مواد مخدر
۱۲۵	سوءاستفاده جسمی و جنسی در زنان معتاد
۱۲۶	بروز همزمان اختلالات تغذیه‌ای و اختلالات مصرف مواد در زنان
۱۲۶	آسیب روحی و روانی به عنوان همبسته‌های رایج
۱۲۷	داشتن سابقه حبس به عنوان یک همبسته رایج اعتیاد
۱۲۸	چالش‌های درمان اعتیاد زنان

فصل هشتم / رسانه و اعتیاد.....	۱۳۳
مقدمه.....	۱۳۳
رسانه و ایجاد ارتباطات.....	۱۳۳
رسانه و نقش پیشگیری از اعتیاد.....	۱۳۵
رسانه، مشارکت اجتماعی و اعتیاد.....	۱۳۷
رسانه و کارکرد آگاه‌سازی در پیشگیری از اعتیاد.....	۱۳۸
رسانه و کارکرد آموزشی و سرگرمی در پیشگیری از اعتیاد.....	۱۴۰
تأثیر اینترنت بر سوء مصرف مواد مخدر.....	۱۴۴
اینترنت و مواد مخدر دیجیتالی.....	۱۴۷
فصل نهم / گزارش یک پژوهش در زمینه اعتیاد زنان در ایران.....	۱۵۱
آمارهای استنباطی.....	۱۶۳
آزمون فرضیه‌ها.....	۱۶۳
فصل دهم / فراتحلیل پژوهش‌های انجام گرفته در زمینه اعتیاد.....	۱۷۱
پیشینه مطالعات در زمینه اعتیاد، اپیدمیولوژی، سبب‌شناسی و پیشگیری در ایران.....	۱۷۱
دسته‌بندی علل اعتیاد بر حسب سطح تحلیل.....	۱۷۳
۱- علل اعتیاد در سطح خرد.....	۱۷۴
۲- علل اعتیاد در سطح میانه.....	۱۷۶
۳- علل اعتیاد در سطح کلان.....	۱۷۸
ارزیابی تحقیقات از حیث نوع روش تحقیق.....	۱۷۸
تحقیقات انجام شده از حیث راهکارها.....	۱۷۹
راهکارهای قانونی.....	۱۷۹
راهکارهای اقتصادی.....	۱۸۱
راهکارهای آموزشی و فرهنگی.....	۱۸۲
راهکارهای اجتماعی.....	۱۸۷
راهکارهای تحقیقی و پژوهشی.....	۱۸۹
راهکارهای مرحله بعد از وقوع مسئله.....	۱۹۰
نقد راهکارها.....	۱۹۲

۲۰۱	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۰۴	پیامدهای ناشی از مصرف مواد مخدر و روان‌گردان در ایران.....
۲۰۶	بررسی وضعیت زنان معتاد در ایران.....
۲۰۸	ارزیابی آینده اعتیاد در ایران.....
۲۱۰	راهکارها.....
۲۱۵	منابع.....

مقدمه

در سیر تحول تاریخ بشر، استفاده از موادی که باعث سرخوشی و یا حتی فراموشی موقت حافظه خود آگاه انسان جهت گریز از بحران‌های فردی بشود و یا به هر علت دیگر، در میان افراد جوامع مختلف رایج بوده است. این مواد که امروزه به دو گروه مواد مخدر و مواد روان گردان تقسیم می‌شوند، به رغم اثرات منفی که بر جسم و روان فرد باقی می‌گذارند، حالاتی در بدن ایجاد می‌کنند که او را به سوی مصرف دوباره آنها سوق می‌دهند. در این میان، جبران بودن جمعیت کشورها، در عین فرصت تلقی گردیدن، تهدید نیز به شمار می‌رود. با افزایش جمعیت جوان، میزان آسیب‌پذیری این جوامع نیز به ویژه به لحاظ سوء مصرف مواد روان گردان جدید، مضاعف می‌گردد. زیرا جوانان امروزی، علاوه بر حفظ کنشکاری دیروز خود به دنبال همگرایی با روند تحولات اجتماعی جهانی و هویت‌یابی، حتی با پذیرش خطرات ناشی از این تحولات هستند. در اغلب جوامع جوانان برای رهایی از فشارهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و غیره، فرار از مشکلات و مسئولیت‌ها به سوء مصرف انواع مواد مخدر و روان گردان، به ویژه مواد روان گردان مصنوعی پناه می‌برند. طبق آمار موجود میزان مصرف مواد روان گردان در اروپا و غرب تنها در یک دهه ۱۰ برابر رشد داشته است (زاویه، ۱۳۸۷). در این میان زنان نیز از این امر مصون نمانده و آمار بسیاری را به خود اختصاص داده‌اند. تصور اکثر افراد جامعه و

بعضاً مسئولان امر این است که مواد مخدر و پدیده اعتیاد را عمدتاً پدیده‌ای مردانه می‌پندارند زیرا بر اساس سنت‌های اجتماعی، اعتیاد با نقش ارزشمند همسری و مادری در جامعه ایران همخوانی ندارد. این نکته نیز منجر به آن می‌شود که اعتیاد زنان در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های اجرایی جدی تلقی نشود. آیا واقعاً این گونه است؟ آیا زنان نسبت ناچیز و بی‌اهمیتی از جمعیت معتادان را در کشور ما تشکیل می‌دهند؟ آیا جنسیت هم بر دلایل سوء مصرف مواد تأثیر دارد یا خیر؟ تحقیقات بر مواد مختلف همچون الکل، سیگار و هروئین نشان داده‌اند که دختران و زنان نسبت به پسران و مردان در سیر تجربه مواد تا اعتیاد، سریع‌تر عمل می‌کنند. به عبارت دیگر، آنان در زمان کوتاه‌تری در استفاده کنترل نشده به سوی مصرف غیرقابل کنترل پیش می‌روند. تحقیق بر روی نوجوانان آشکار کرده است که پسران و دختران عوامل خطر مشابهی برای ایجاد شکل و مسئله سوء مصرف دارند. در عین حال که، در میان مردان و زنان الکلی و معتاد به مواد مخدر، در مسیر تجارب منتهی به اعتیاد تفاوت‌های جنسیتی مشاهده می‌شود. بر اساس آمار جهانی، اعتیاد در زنان عوارض خطرناک‌تری نسبت به مردان ایجاد می‌کند. به عنوان مثال، فاصله زمانی اولین تجربه مصرف مواد تا تریق مواد در زنان به‌طور متوسط دو سال و در مردان هشت سال است. بدین ترتیب زنان، شش سال زودتر از مردان به وابستگی شدید، کشیده می‌شوند که طبعاً درمان سنت‌گرای عوارض جسمی - روانی - اجتماعی آن نیز به مراتب بیشتر است. همچنین بر اساس آخرین آمار موجود در جهان ۱۹۰ میلیون معتاد وجود دارد که دو میلیون نفر از آنان در ایران می‌باشند. ۶۰ درصد از زندانیان کشور از بین قاچاقچیان و معتادان هستند. در سال ۲۳۵ میلیارد تومان هزینه مصرف مواد و ۵۰ میلیون دلار برای انسداد مرزها و مبارزه با قاچاق در کشور مصرف می‌شود. با توجه به تیتراژ اخبار و روزنامه‌ها و جراید هر ماه ۱۰۰ نفر بر اثر استعمال مواد مخدر می‌میرند و ۳۴ درصد از طلاق‌ها به علت اعتیاد است (ابهری، ۱۳۸۰).

لذا سوء مصرف و وابستگی مواد، یکی از معضلات و نگرانی‌های عمده جهان امروز است. از آنجایی که سوء مصرف مواد، اثرات بازدارنده بر رشد و شکوفایی جامعه دارد، تهدیدی جدی و نگران‌کننده به شمار می‌آید. وابستگی و سوء مصرف

مواد به عنوان اختلالات مزمن و عود کننده با تأثیرات و پیش‌آیندهای زیستی، فرهنگی، روانی، اجتماعی و رفتاری و معنوی در نظر گرفته می‌شود (بروک و اسپتیز، ۲۰۰۲؛ والاس، ۲۰۰۳، به نقل از دباغی، ۱۳۸۰).

در این راستا، زنان معتاد گروه‌های شدیداً آسیب‌پذیر جامعه را تشکیل می‌دهند، لذا از جنبه‌های گوناگون از جمله، خطر قرار گرفتن در معرض فحشا و تولد کودک معتاد و...، لازم است مورد توجه ویژه قرار گیرند. فقدان بررسی‌های لازم و کافی درخصوص اعتیاد زنان و مسائل پیرامون آن و نیز کمبود یا فقر پژوهش درباره زنان راء‌یاد، مطالعه و بررسی درخصوص اعتیاد زنان را لازم می‌نماید. البته در این میان توجه به تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی و به تبع آن تفاوت‌های رفتاری در جوامع مختلف به خصوص ایران ضروری است. جامعه در حال توسعه ایران، جامعه‌ای مستعد است و این امر به علت شرایط تاریخی خاص، استعداد اجتماعی، فرهنگ جمعی و سیاسی و... مستعد کشت می‌باشد. اعتیاد از نوع فرهنگی اصولاً کل جمعیت را مورد تهدید قرار می‌دهد. با توجه به مطالب عنوان شده در مقدمه این اثر و توجه خاص مؤلفان به بحث زنان و اعتیاد لازم به توضیح است که رویکرد اصلی این مجموعه بررسی و آسیب‌شناسی اجتماعی معضله اعتیاد زنان به عنوان یک مسئله اجتماعی قابل تأمل در جامعه ایران است.